

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ
КАФЕДРА ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ
ДИСЦИПЛІН ФАКУЛЬТЕТУ № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Методологія права»
обов'язкових компонент освітньої програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти**

081 Право (правозастосування)

**За темою «Методологія правотворчості. Методологічні функції філософії
права.»**

**Харків
2023**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 р. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 (протокол від 18.08.2023 № 8).

Розробники:

1. Професор кафедри фундаментальних та юридичних наук факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Погрібний І.М.
2. Завідувач кафедри фундаментальних та юридичних наук факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Холод Ю.А.
3. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних наук факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, Гета Д.С.

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор Гавриленко О.А.
2. Завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету №1 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент Логвиненко І.А.

План лекції:

1. Методологія правотворчості.
2. Моделі пізнання права.
3. Методологічні функції філософії права.
4. Методи і категорії, за допомогою яких проводяться правові дослідження.

Рекомендована література

Основна:

1. Бігун В. С. Антропологія, аксіологія та соціологія права. До питання про праворозуміння// Часопис Київського університету права/ В. С. Бігун. – 2005.– №4. – С.23-32.
2. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень: Підручник/ М. Т. Білуха – К.: Вища школа, 1987. – 271 с.
3. Баланд'є Ж. Політична антропологія: Пер. з фр. - К.: Альтерпрес, 2002. - 252 с.
4. Бандурка О., Пушкін О., Зайцев Л. Право і держава. Теоретичний аспект // Право України. – 1995. - № 1.
5. Гайдамака І. О. Правовий режим: поняття та види / І. О. Гайдамака / Державне будівництво та місцеве самоврядування. - 2008. - № 15. - С. 120 - 127.
6. Гегель Г.В.Ф. Філософія права. М., 1990.

Допоміжна:

1. Загальна теорія держави і права. Автор. кол. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М.. — Львів.: Науковий світ. 2003.— 581 с.
2. Загальна теорія держави і права: підручник / За заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. — Х.: «Право», 2009. — 584 с
3. Кант И. Метафизические начала учения о праве//Соч. Т. 4.4. 2. М. 1965.
4. Касяненко Ю. Я. Обставини застосування права // Юридична енциклопедія : в 6 т. / [ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (гол. ред. кол.) та ін.]. — К.: Укр. енцикл., 2002. — Т. 4 - С. 229;
5. Ковальський В.С., Козінцев І.П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. - К.: Юрінком Інтер, 2005. - 192 с.
6. Козюбра М. Загальнотеоретична юриспруденція: радянська традиція та європейська перспектива // Українське право. – № 1 (18). – 2005.
7. Луць Л. А. Тенденції розвитку сучасної правової системи України та проблеми правової реформи / Л. А. Луць // Держава і право : зб. наук, пр. — Вип. 17 - К., 2002

Текст лекції

Правове філософування розпочинається з необхідності розпізнавати філософський і позитивно-науковий підходи до права. Якою є сутність філософського знання. Визначити філософію в її суті, споконвіку означає визначити в її граничності й спрямованості на ціле. Філософія в кінцевим, граничним. Вона в метафізичним запитуванням і говорінням стосовно останніх, речей, тобто таких речей, за якими вже ніщо не перебуває, і на цій підставі первісних і неспростовних. Тож філософське знання відмінне насамперед фундаментальністю або докорінністю: філософа цікавлять граничні підстави буття і пізнання. Український мислитель Георгій Щербацький з цього приводу нотував: «Філософу не досить пізнати самі речі, він мав досягнути також причини. Адже для того, щоб річ вважалася пізнаною (згідно з доведенням Арістотеля у першій книзі «Другої аналітики», розділ 2), потрібно, щоб була розкрита причина, що приводить до того, що вона є ось такою.... Видається доцільним користуватися назвою причина в розумінні будь-якого принципу, на підставі якого щось існує... Розум (інтелекту), безперечно, визнається як знання перших принципів або загальних аксіом... І простолюд пізнає річ, але він не цікавиться причиною, чому вона є саме такою... Мудрість є знанням речей божественних і людських, а також пізнанням того, що є причиною кожної речі».

Філософія є запитуванням про причини, принципи, особливо про останнє «чому» всіх речей. Для неї важливим є лише розумний аргумент, логічне доведення, логос. Недостатньо констатувати, визначити дані факту, досліду: філософія має йти далі фактів і досліду, знаходити причини за допомогою розуму. Філософія шукає пояснень, всьому на рівні логосу. Вона прагне пояснити тотальність речей, реальність в усіх її частинах і моментах без вилучень. Виділяючи галузеві науки, ми хочемо наголосити, що йдеться про пояснення частин, секторів реальності. Але вже питання першого з філософів: що є початком усіх речей? — передбачав предметне буття, реальність як ціле. І буття, як ціле відкривається філософам шляхом прояснення цього першоначала, тобто першого «чому» усіх речей. «Все є одно» — було першим словом філософії.

Пошуки першоначала ведуть до проблеми людини. В людині як тотальності пізнання набував цілісності... Тут збігається розбіжне спеціальне знання. І не в пізнанні власне річ, тут знання зростається з дією. Істина творить єдиний сплав з Добром і Красою. Але цього, звичайно, замало. Бо що воно за людина без Любові і Віри, Надії? Чи можна звести її до плоті, забути про те, що вона сповнена Духу? Філософа цікавить радше Дух як уособлення цілісності й граничності людського буття. Тож метафізика (філософія) в значенні граничного й первинного з самого початку вже охопила все. Справа в тому, щоб відновити цей первинний вимір людського буття, щоб знову досягати всі речі простіше, ясніше і невідступніше.

Поставши перед цілим усіх речей, людина здивована. Це здивування, яке породжує питання про початок і смисл цілого, про місце в ньому самої

людини,,! є корінням метафізики (філософії). Нездоланням в це здивування перед лицем буття, а відтак, незнищуваною залишається і потреба прояснити це здивування думкою. Питання про ціле зберігають свій точний смисл і після тріумфу конкретних сучасних наук, включно юриспруденції, бо жодне з цих питань не отримало свого «наукового» вирішення. Ми маємо відповіді про частковості, але не про смисл цілого.

Це означає, разом з Арістотелем ми в змозі повторити, що і сьогодні, як і раніше, як і надалі, питання про ціле зберігав смисл, доки людина мав здатність дивуватися перед лицем буття речей і власного буття, мав справжню сутність, бо вона свідомо ігнорує сутність того, що вступає в закономірні відношення. Успіх справи позитивної науки залежить якраз від строгого виключення сутнісних запитань із своєї сфери. Вона знає лише, що було і що є, але ніколи не ставить за мету показати, що і яким чином мусить бути, бо цей завершальний крок не можна здійснити, спираючись на емпіричну даність, як на єдино визнане наукою джерело пізнання. Однак, ідеал не висновується з дійсності, мета не впливає з факту.

До яких наслідків для теоретичної та практичної юриспруденції призводить дотримання юристом філософії позитивізму? Усі вади, які притаманні позитивній методології, повністю увібрав у себе тотожний їй галузевий метод у правознавстві, яким є юридичний позитивізм. Якщо філософський позитивізм має справу з природною чи соціальною даністю, то юридичний позитивізм має справу лише з юридичною даністю, тобто нормативними актами, створеними державою. Так і акти і визнаються правом. Усе право є утворенням держави, залежить від держави і підкорене їй. Позбавлено сенсу проголошення будь-яких вічних ідей і принципів. Усе, що не є законом, юридичною нормою, позбавлено взагалі будь-якої сили. Відкинувши метафізичне вчення про право, юридичний позитивізм визначив за мету вивчення лише позитивного права, яке він тільки і визнає правом. (До такого визнання примушує його позитивна методологія). Юристів-позитивістів мало турбує проблема розбіжності ідеї і реальності, духу і дійсності. Позитивізм цю проблему спрощує. Але якщо так, то позитивіст не має ніяких фундаментальних критеріїв оцінки юридичних явищ, крім критеріїв державно-політичної доцільності (бо право для нього є утворенням держави і підкорене їй), він не в змозі принципово відрізнити право від неправа, насильства, свавілля. Він не знає усієї тієї напруги, що має місце між зануреною в дійсність ідеєю права і просто наявне суцям. Для юридичних позитивістів державна воля і закон є аксіомами, які не потребують подальшого обґрунтування. Маючи за мету слугувати державі як такій, вони просто індиферентні до її якісних властивостей, хай навіть держава явно несправедлива (досвід радянської юриспруденції в тому підтвердження). Так і юристи легко стають жертвами державно-правової ідеології і пропаганди з їх нав'язуванням суті подій, що відбуваються. І саме для неправових держав властиве верховенство долі тики над правом. Юридичні позитивісти знають один вимір права, вимір, що називається легальністю (законністю), і не знають іншого, виміру, що називається

легітимніс-тю (виправданням, обґрунтуванням).

Для юриста-метафізика все навпаки. Він замислюється над питанням: чи існують у правовому житті постійні, незалежні від поглядів окремих осіб та угруповань елементи, чи там все умовне, плинне та змінне? Саме в цьому питанні і занотовано метафізичний підхід до права. Законодавство змінюється. Це те, що не підлягав ніякому сумніву. Але що знаходиться за змінюваними юридичними нормами, що приховано за несталим законодавчим масивом? Метафізика права, на цей кошт, виявляє за змінюваними юридичними явищами стійку ідею права. У ній — його сутність. Ось чому за текстами законів важливо ще розпізнавати цей стійкий елемент. Ідея права давно була з'ясована великими умами, що були світочами людської думки,! завдання в тому, щоб нею оволодівати.

Оволодіння ідеєю права надасть змогу все розмаїття юридичних фактів привести до кінцевих причин і основ і вже на їх підставі зрозуміти ці юридичні факти...Ідея, завжди випереджав факт і вказує йому той напрямок, за яким факт мусить іти услід. Ідея оцінює факт. За такої умови, юрист пізнає глибокий зв'язок юридичних фактів з ідеєю права, як їх граничною причиною, таким чином осягаючи істинний смисл і дух юридичних приписів позитивного права (ніяка позитивна методологія досягти цього не спроможна).

Визнання сучасною національною юриспруденцією природних, тобто уроджених і одвіч«о притаманних людям, а тому до- і надпозитивних прав, завдало відчутної поразки філософському і юридичному позитивізму і засвідчило про звернення до метафізики права, можливо, на перших порах ще і не усвідомлене.

Глава 2. Методологія права і оновлена парадигма знання 1. Онтологічна революція в розумінні пізнання

Сьогодні в філософії переважає цілісний, онтологічно-телеологічний спосіб розгляду речей (нова онтологія, феноменологія, філософська антропологія, екзистенціалізм). З цього приводу особливої уваги заслуговує онтологічна революція в розумінні пізнання, яка сталася в нашому столітті. Виникає необхідність перегляду нашої гносеології, яка до цього часу мав сцієнтистський характер і не зважає на екзистенційну природу мислення, не репродуцирування, і де повне знищення всякої трансцендентності буттю приведе до такого прозаїчного утилітаризму, який знищить людську волю.

Повне зникнення трансценденції привело б до зміни всієї природи людини і всього розвитку людства. Зникнення трансценденції створить статичну речовість, в якій людина і сама перетвориться в річ. Тоді виникне найбільший парадокс, який буде полягати в тому, що людина, яка володіє раціональним пануванням над середовищем, стане людиною, керованою інстинктом; що людина, після тривалого розвитку, коли досягла врешті-решт того вищого ступеня свідомості і історія перестала бути сліпою долею, коли вона сама творить її, разом з зникненням всіх форм трансценденції, втратить волю створювати історію і здатність розуміти її. І треба тільки вітати збереження цього споконвічного з добутку (трансценденції) західною і

східною цивілізаціями.

Методологічна реформа гуманітарних наук, що здійснюється сьогодні в Україні і наслідком якої має постати оновлена парадигма знання, засвідчує, що ми вже не живемо в одному і тому ж світі ідей, що існують взаємно протилежні системи мислення, які зводяться навіть до різних сприймань і тлумачень дійсності. Проблематичною стала сама основа нашого мислення. Ми усвідомлюємо, що наше мислення перебував в кризовій ситуації, однак немає сумнівів щодо можливості знайти вихід з неї.

Коли на Заході сто років тому виникли такі ж проблеми в теорії пізнання, то європейцями ситуація була охарактеризована як кризова для всієї сфери емпіричного дослідження. Позитивізм прагнув спокійно вивчати факти і частковості, уникав загальної постановки питань. Трансценденталісти, навпаки, прагнули пізнати ціле усіх речей і вже на цій підставі висвітлити ту чи іншу конкретну ситуацію в цілому. І глибокий мислитель-юрист вже не обмежувався частковим характером своїх дефініцій, а прагнув осмислити право у його цілісності й граничності. Ось ця постановка проблеми «цілого», незвичне розширення сфери дослідження, зрілість думки дослідника і вимагало перегляду основ мислення та пошуку оновленої парадигми знання.

Сьогодні вже можливо висвітлити всю ситуацію в цілому, можливо розглядати і тлумачити часткові концепції у все більш широкому взаємозв'язку. Приписаний сучасною Конституцією України ліберально-телеологічний світогляд (ст.ст. 3, 21) зобов'язує юристів розглядати право як елемент людського буття у його цілісності й підпорядковувати закономірностям цієї цілісності. Проблемою для юристів стало взаємопроникнення буттєвих сфер (економіки, політики, права, моралі, психології тощо), бо треба мислити те, що виходить за межі безпосереднього завдання, і усвідомлювати, що існує страшна напруга між зануреною в дійсність ідеєю права і просто наявне суцям. Це означає, що кожна конкретна подія,— наприклад, укладання майнової угоди, адміністративна провина, злочин тощо — містить в собі ціле, яке за досконалого аналізу можливо виявити з черги подій більш чи менш точно. Необхідно в співіснуванні елементів бачити дещо більше, ніж просту випадковість, і шляхом дослідження тотальності, що становиться в пливі подій, прагнути пізнати

цінність і смислову значущість елементів. Визначення ж значущості — вже перший крок до оцінки і онтологічного рішення.

Способи мислення здатні відставати від нової реальності, що виникає і шкідливо на неї впливати. Відставання має місце тоді, коли засобами позитивістського мислення, спрямованого на окремі цілі і роз'єднуючого різні сфери, прагнуть вирішити завдання, зв'язані з взаємозалежністю подій. Юридичний позитивізм чи юридична догматика зштовхнулися -сьогодні з динамічним життям. Чи спроможна юридична догма, ґрунтована на статичному і нерухомому формально-логічному мисленні, -іти услід за змінним життям і не відставати від нової дійсності? Чи здатна вона, стати гнучкою думкою, яка б поспівала за плинним життям? Чи не слід зробити

думку такою ж живою, як саме життя, щоб не затіняти нову дійсність за допомогою застарілих понять? У який спосіб можливо досягти живого динамічного синтезу? Над цими та іншими питаннями і розмірковують автори цієї книги.

2. Що вивчає методологія права в світлі оновленої парадигми знання?

При перегляді нашого уявлення про природу науки виникає настійна необхідність чітко уявити собі, як видозміниться принципова проблематика при орієнтації на оновлену парадигму знання.

Вже наголошувалося, що право зв'язується закономірностями людського універсуму (а відтак, самі ці закономірності досліджуються у своїй доцільності), і від них отримує своє понадюрідичне значення і самобутність. Тож під аутом зору на право як елемент людського буття у його цілісності й граничності, атрибут людське-

РОЗДІЛ I. Предмет філософії права як нормативної науки

I

Цілісність, як одне й єдине, в буквальному, емпіричному сенсі споглядати неможливо, вона не підвладна емпіричному досліді, бо в ньому пізнається одна поверхня речей — її можна охопити лише деяким особливим (метафізичним, трансцендентальним) пізнанням. Людське буття у його цілісності й граничності ніколи не підвладне чуттєвому досліді. Однак, мислити цю цілість цілком можливо. Чи здатні ми мислити і «бачити» ціле?

Таким чином, якщо визначити філософію в її суті, означав визначити в її граничності й спрямованості на ціле, то, відповідно, погляд на правовик, елемент людського буття в його цілісності й граничності, атрибут людського духу, є філософським розумінням права. Водночас, проблемою постає й право у його цілісності, бо ця цілісність чи тотальність в дійсності відсутня, вона не дається заздалегідь, її треба знайти; пошук її б одним з конкретних щоденних завдань юриста. В сучасних працях юристів з філософії права відсутня філософська вимога мислити сукупно ціле й граничне усіх речей, включаючи й правові, з усіма наслідками, що випливають з неї для праворозуміння, нормотворення і нормозастосування, а відтак, називати ці праці власне філософськими, сумнівно.

Філософський підхід до права є онтологічне-телеологічним його поясненням. Сутність цього підходу можливо виразити шляхом переліку наступних запитань: У який спосіб необхідно мислити і споглядати принцип суцього (людського буття) як цілого, в усій його повноті, щоб зрозуміти те, що відбувається (бо всі прояви людського буття — право, мораль, держава, суспільство — є видозмінами, модусами, предикатами цього єдиного суцього)? У який спосіб можливо охопити ціле усіх речей, включно й правових, і відчутти, пережити це ціле на власному досвіді? Чи засвідчує таке переживання про живу причетність до основи усіх правових речей. Що поєднує усі правові речі в одне ціле? Чи зв'язане усе правознавство єдністю принципу? Якою є суттєвість (в значенні первинної і кінцевої ре-

З огляду на сказане очевидно, що філософія не є якимсь «чужорідним тілом» для галузевих дисциплін. Якщо політик замислюється над

граничними підставами політичного життя, він філософ-політик; якщо економіст вивчає граничні підстави економічної сфери, він філософ-економіст; якщо юрист пізнає граничні підстави буття права, він філософ-юрист. Будь-яка теорія, яка ставить фундаментальні питання, має філософську значущість. Див.: Алексеев С.С. Философия права. М.,1997; Нерсисянц В.С. Философия права. М.,1997; Тихонравов Ю.В. Основа философии права, М., 1997; Бас-кин Ю.Я. Очерки философии права. Сиктивкар, 1996; Ершов Ю.Г. Философия права (материалы лекций), Екатеринбург, 1995; Малинова И.П. Философия права (от метафизики к герменевтике). Екатеринбург,1995; Поздняков Э.А. Философия государства и права. М.,1995 тощо.

Глава /. Обґрунтування філософії права

альності) цього цілого, що залишається незмінною за всіх перетворень? Якою є природа цілісностей, які не даються емпірично і аналітичне? Якщо в кожному прояві, людського буття — праві, моралі, державі, суспільств і — діє ціле, і ці прояви стверджують своє часткове буття на єдиній всезагальній основі, то якими є субстанційна сутність права і його смисл, істина про право і його цінність, первісні засновки в сфері права, визначення права за його природним першоджерелом? Яким є місце і значення права в людському бутті як цілісності? Такі питання постають перед зрілою свідомістю юриста і їх опрацювання вказує на підставу більш глибокого розуміння предмета, ніж в позитивно-аналітичній юриспруденції. «Новою» для юристів реальністю став смислова цілісність буття права, яку важливо мислити в якості самостійного предмета.

Одна проблема постав тут вочевидь особливо важливою. Учення про право як витвір людський потребує опори на певну філософську концепцію людини, і якщо справжню, субстанційну сутність людини утворює її мисляча і воляща душа, або дух, то право, мораль, державу, суспільство, як частки єдиного людського універсуму, можливо зрозуміти як особливі видозміни того, що складав справжню субстанцію людини. Така постановка проблеми надає змогу поглибити і вточнити раніше висловлене міркування, що пошуки першопідстав буття і пізнання ведуть до проблеми людини. Неволодіння мистецтвом цілісного, онтологічно-телеологічного способу пізнання, мистецтвом дедуктивного висновування з загальних засновків призводить до того, що право, як витвір людський, «випадає» з універсуму людського як єдиної цілісності, не зумовлюється і не висновується з закономірностей цієї цілісності (тож самі ці закономірності мають бути пізнані в своїй доцільності), не осмислюється і не впорядковується на підставі цих закономірностей, а відтак, підпадає під вплив не істинного і випадкового. А це вже прямий шлях до сваволі в державно-правовій сфері людського буття, і, отже, порушення гармонії цілісності. Звичайно, таке хвилює. Онтологічно-телеологічний підхід до права мав бути безумовно визнаний заради збереження цілісності й взаємоузгодженості людського буття.

Тоді, під кутом зору на право як елемент людського буття у його цілісності й граничності, атрибут людського духу, маємо визнати, порівняно з теорією

позитивного права, наукову новизну і цілковиту своєрідність тлумачення субстанційної сутності права і істини про нього, його смисла і цінності, первісних засновків в сфері права і визначеній права за його першоджерелом. Право зв'язуєть-

РОЗДІЛІІ Предмет філософи права яА нормативно) науНи

14

ся закономірностями людського буття у його цілісності і йому «вказується» місце в цій цілісності, бо воно — частка цілого, від якого не змоє відрізнитися по суті. Від закономірностей цілого право отримує своє понадюридичне значення і свою саомбутність. До головних положень філософії права належить те, що сутність права має метафізичну природу і його можна пізнати, лише розкривши філософське його джерело, а воно — в природі людської особистості, в її духові, субстанцією якого є свобода. І якщо сутністю людини є розумна свободна воля її духу, то, зрозуміло, що субстанцією права, й істиною про нього, його смислом і цінністю, є саме цей дух. В духові людини слід вбачати й первісні засновки в сфері права і визначати його за цим джерелом. Місце і значення права в людському бутті як цілісності й зумовлюється запровадженням і охороною ним свободи. Охороняється начало не матеріальне, а ідеальне — свобода, як один з проявів найглибшої сутності людини, і яке, щоб не залишатися абстрактною можливістю, мусить перш за все дати собі наявне буття, і першим актом свободи є власність. Зваживши на те, що свобода є основним принципом справедливості, очевидно, що право по суті своїй є етичним феноменом. З точки зору необхідності підкорення людської поведінки принципу належного, зрозумілого як свобода духу людини, право є етико-деонтологічним феноменом, а визнання свободи і справедливості людськими цінностями робить його ще й феноменом етико-аксіологічним.

З огляду на сказане зрозуміло, на якому високому рівні розгортається подібного характеру правове філософування. Право тут породжено душевно-духовною — інтелектуальною — зрілістю юриста. Постаючи духовним феноменом, воно несе в собі універсальні позачасові начала, які актуалізуються в історичних певних умовах місця і часу. Тож в духові людини слід вбачати загублену глибину права і його первісну ясність, все ж подальше розростання права має розумітися з цього первісного. Нам слід заново вчитися мислити поняття дужі і духу, і у такий спосіб долати спадок, що дістався українцям від радянської філософії та радянського правознавства. Матеріалізм і позитивізм заперечують реальність душі і духу, однак з посиленням гуманістичного мислення ця точка зору стає непридатною. Покоління людей, виховане на позитивіо-сцієнтистському світогляді, тож не схильне до метафізики, зі свідомістю, позбавленої духу, — це загублене покоління. Корінний недолік позитивної юриспруденції полягає в її нездатності зрозуміти смислову цілість правової реальності, бо ігнорується цілісна (тілесно-душевно-духо-вна) структура особистості, як носія цієї реальності, внаслідок чого

Глава І Обґрунтування філософи права

позитивізм І опрацьовує методологію, повністю неадекватну природі досліджуваного об'єкта. Право ніяк не може обійтися без звернення до людської природи в її цілісності й повноті, коли відшукуються останні засади, на які спираються запроваджувані ним норми.

2. Позитивно-науковий підхід до права

Поряд з філософським розумінням права існує позитивна правова теорія. Позитивістське визначення права є сукупністю норм, які виражають волю держави і забезпечуються її примусовими санкціями. Усі ці три елемента — норми, суверенна влада і санкції — є, згідно з теорією позитивізму, розпізнавальними рисами права. Головним джерелом права і його основною формою постає законодавство.

Якщо теоретики права досліджують позитивно-аналітичне право (чинне законодавство), вільне від /сіх філософських (до-по-зитивних і не-позитивних елементів), то такий суто професійний підхід до вивчення і викладання права виправданий. Він навіть необхідний для констатування і функціонування автономної галузі знання, якою є наукова юриспруденція. Однак у такому разі аналітичні юристи-позитивісти мають робити застереження, що право є складним утворенням і що воно розглядається ними під специфічним кутом зору. Проте якщо теоретики права визнають за можливе називати аналітичну юриспруденцію філософією права, точніше аналітичною філософією права, їм доведеться на суто філософсько-професійному рівні вдатися до полеміки з філософами-трансценденталістами, щоб довести і виправдати домагання аналітичної філософії на володіння конечним критерієм істинного і хибного в праві. Зважаючи ж на перевагу трансцендентальних філософів (нових онтологів, феноменологів, екзистенціалістів) над аналітичними, здійснити це буде важко.

Позитивізм залишається простим описом і узагальненням спостережного, а до того, що утворює його (спостережного) підставу він просувається повільно і важко. Будь-яка даність стосується лише поверхні того, про що вона свідчить. Навпаки, пізнання проникає в глибину, його тенденція полягає в тому, щоб виявити внутрішнє. Індукції позитивізму залишаються по суті незавершеними, оскільки власне принципове виявляється не так легко. Дійсне ніколи не дається як таке, ні за допомогою чуття, ні в іншій якій-небудь формі позитивної науки. Частіше дійсне лише має бути знайдене. Коли б воно було вже даним, то не було б потреби в подальшому

РОЗДІЛ І. Предмет філософи права як нормативної науки

проникненні в нього і в науковому методі. Пізнання ніколи не може бути справою на рівні даності, бо всі емпіричні поняття завжди «неадекватно» схоплюють реальність. Це категоріальна праця більш високих синтезів, як і мусять здійснюватися свідомістю, що пізнає.

Якщо позитивізм має справу з безпосередньою дійсністю, зміною конкретних частковостей, і схиляється до некритичного сприймання реальності, то будь-яке трансцендентальне пізнання має справу з тим, що можливе. Воно виходить за межі безпосередньої реальності і звертається до можливості систематичних змін, які в ній містяться. Крім того,

трансценденталісти бачать реальність не тільки в категоріях можливості, але також і в категоріях належного і смислу. За такого підходу конкретності переживаються і оцінюються як ціле, в іншому випадку ми завжди тонемо в морі подробиць. Якщо ми хочемо щось інтерпретувати в категоріях смисла — а мислительні феномени існують лише тією мірою, якою мають смисл, — ми маємо їх розуміти як степені в якійсь цілеспрямованій діяльності. Тоді факти, які в очах прибічника позитивістського підходу самі по собі складають просто фрагмент причинно зв'язаних ситуацій, одержують нову інтерпретацію як аспекти смислової цілісності.

Позитивна наука має справу з явищами, і тільки їх вивчення, порівняння, узагальнення, класифікація можливо для науки. Дослідження ж того, що знаходиться за явищами, і що, можливо, складає невідому їх причину, науці непідвладно, але можливо для філософії, яка стає тоді метафізикою. В чому сутність світу, затаєного за явищами — ось метафізичне питання величезної ваги? Якщо сутність світу не міститься в його предметності, то в чому ж ця сутність?

З особливою виразністю спрощеність гносеології і онтології позитивізму виявляється під кутом зору онтологічного вчення про прошарки буття. Згідно з сучасною новою онтологією, реальний світ в собі не простий, а дуже різноманітно розшарений. У ньому надбудовуються один над одним чотири прошарки буття, нищий з яких завжди постає опорою для вищих. Найбільш низький охоплює космос як сукупність всіх фізичних утворень, від атома до величезних систем, про які нам повідомляє астрономія. Другим є царство органічного, плинно мале порівняно з космосом за протяжністю, але далеко переважаюче його за рівнем буття і автономності за

Арістотель розрізняв п'ять "прошарків" буття: нищий — матерія (Нуіє), вищий — дух (Нус, Ум), між ними перебувають речі, живі істоти і душа. В цій і аналогічних формах онтологічне вчення про прошарки буття існує й досі.